IRJIF I.F. : 5.010

North Asian International Research Journal of Social Science & Humanities

ISSN: 2454-9827 Vol. 7, Issue-8 August-2021

Index Copernicus Value: 57.07 DOI NUMBER: 10.6947/2454-9827.2021.00009.9 Thomson Reuters ID: S-8304-2016

A Peer Reviewed Refereed Journal

शांतता, मानवाधिकार आणि विकासामध्ये समाज कार्याची भूमिका : एक विश्लेषणात्मंक अभ्यास

ROLE OF SOCIAL WORK IN PEACE, HUMAN RIGHT AND DEVELOPMENT : A ANALYTICAL STUDY

डॉ. संघरक्षित भदरगे

सहा. प्राध्यापक श्री. सरस्वती समाजकार्य महाविदयालय, वाशिम

***DR. S. N. BHADARGE**

***Assistant Professor Shri Saraswati College of Social Work, Washim**

सार :

शांती, स्थिरता आणि मानवी हक्क हया बाबी कोणत्याही एका देशामध्येच नव्हे तर संपूर्ण जगात यांचा विकास करणे आवश्यक आहे. मानवी कल्याण आणि विकास साध्य करण्यासाठी शांतता आणि स्थिरता यांची भूमीका महत्वाची आहे. यामुळेच २०१५ नंतर संयुक्तं राष्ट्रं संघाच्या अजेंडयानुसार शाश्वत विकासाचे ध्येय साध्य करण्यासाठी शांतता हा एक आवश्यक घटक मानण्यात आला असल्याचे यावरूण सूचित होते. शांतता आणि स्थिरते शिवाय कोणताही (शाश्वत) विकास होणे शक्य नाही. अशाप्रकारे, शांतता, स्थिरता आणि मानवी हक्कांच्या समस्यांची सोडवणूक करण्यासाठी सर्व व्यक्तींचा विविध स्तरांवर सक्रिय सहभाग आवश्यक आहे. या संशोधनामध्ये शांतता आणि शाश्वंत विकासामध्ये सामाजकार्याचे अभ्यासक लक्षणीय योगदान देऊ शकतात त्याचा शोध घेण्याचा प्रयत्नं या संशोधनामध्ये करण्यात आला आहे. समाजकार्य प्रशिक्षण या अभ्यासक्रमात शांतता आणि मानवी हक्कांचा घटक या बाबी किती महत्वपूर्ण आहेत हे दिसून येण्यास मदत होते. समाजकार्याच्या विद्यार्थ्यांना शांतता, मानवाधिकार आणि शाश्वंत विकासाला प्रोत्साहन देण्यासाठी समुदायामध्ये प्रभावीपणे सहभागी होण्यास मदत होऊ शकेल. मानवी हक्क आणि सामाजिक न्यायाला प्रोत्साहन देण्याच्या वचनबद्धतेसह शांततेच्या संकल्पना सुध्दा साध्यं होण्यास मदत होईल.

Key-Words : सामाजिक कार्य, शांतता, मानवाधिकार, विकास

1.1 प्रस्तावना :

हिंसक स्वरूपाचे संघर्ष जगाच्या अनेक भागांतील लोकांना वेगवेगळ्या प्रकारे प्रभावित करतात. या संघर्षांचा मानवी कल्याणावर होणारा परिणाम विनाशकारी आहे. संघर्षांचा राजकीय, सामाजिक आणि आर्थिक विकासावर दूरगामी परिणाम होतो. हिंसक संघर्ष सर्व विकास प्रयत्नांना असशस्वी करू शकतो यामुळे मानवी दुःख आणि गरिबी यामध्ये वाढ होते. अशाप्रकारे, मानवी दुःखाचा एक मोठा भाग हिंसक संघर्ष, राजकीय तसेच आर्थिक अस्थिरतेशी जोडला गेला आहे. युनेस्कोच्या मते, 'शांतता म्हणजे वैश्विक समाजाची इमारत सुरक्षित करण्यासाठी त्यासाठी रचण्यात आलेल्या लोकांमध्ये प्रगती, न्याय आणि परस्पर आदर करण्याची वृत्ती विकसित करणे होय. ज्यामध्ये प्रत्येक व्यक्ती जगाच्या बौद्धिक आणि विकासामध्ये आपला वाटा शोधू शकतो. संसाधने ही अशी परिस्थिती आहे जिथे मानवी मूलभूत गरजा पूर्ण केल्या जातात, जिथे न्याय मिळवता येतो, अहिंसक प्रक्रियेद्वारे संघर्ष सोडवले जातात आणि मानवी भौतिक संसाधने सर्व लोकांच्या फायद्यासाठी सामायिक केल्या जातात.

तथापि, शांतता आणि मानवी विकास जगाच्या अनेक भागांतील प्रमुख आव्हान आहे. शांततेच्या उभारणीसाठी, एकात्मिक दृष्टिकोन आवश्यक आहे. शांतता ही एक जटिल संकल्पना आहे ज्यामध्ये मानवी हक्क, बांधिलकीची भावना प्रस्थापित करून सर्व प्रकारचे अन्याय आणि असमानतेचे उच्चाटनाला संस्थात्मक आणि संवादात्मंक नैतिकतेला प्रोत्साहन देण्यात येते शिवाय इतर क्रियाकलापांमध्ये सलोखा वाढवणे अपेक्षित आहे.

मूलभूत मूल्यांपैकी सामाजिक न्याय मानवाधिकार सामाजिक कार्य अन्यायकारक आणि अस्थिर राजकीय, आर्थिक तसेच समाजातील अन्याय आणि हिंसा कायम ठेवणाऱ्या सामाजिक व्यवस्थांना आव्हान देण्याचा प्रयत्न करतो. शांतता आणि मानवाधिकारांच्या संवर्धनामध्ये सामाजिक कार्याची भूमीका महत्वाची असेल तर शांतता आणि मानवी हक्कांशी संबंधित बाबी सामाजकार्य शिक्षण आणि प्रशिक्षणामध्ये समाविष्ट केले जाणे आवश्यक आहे. मॉर्गेन (२०१४) सामाजिक कार्य शिक्षण परिषदेनुसार, सामाजिक कार्याच्या अभ्यासक्रमात मानवी हक्क आणि सामाजिक आणि आर्थिक न्याय असणे आवश्यक आहे. मानवी हक्क आणि न्याय याचा प्रचार प्रसार शांतता आणि शाश्वंत विकास साध्य करण्यासाठी महत्त्वपूर्ण आहे. अशाप्रकारे सामाजिक कार्य शिक्षण संस्थांना या संदर्भात व्यवसायाची प्रभावशीलता वाढवण्याच्या प्रयत्नात सामाजकार्य शिक्षण अभ्यासक्रमात शांतता आणि मानवी हक्कांचा घटक स्वीकारण्याचा आग्रह करण्यात येतो.

सामाजिक कार्य शिक्षण आणि प्रशिक्षणात शांतता आणि मानवी हक्कांशी संबंधित समस्यांचे एकत्रीकरण यावर लक्ष केंद्रित करून, सामाजिक कार्य शांतता निर्माण आणि मानवाधिकार तसेच विकासास प्रोत्साहन देण्यासाठी महत्त्वपूर्ण योगदान देऊ शकते. या संशोधनामध्ये शांतता आणि विकासाला चालना देण्यासाठी सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचा आढावा घेण्यात आला आहे, सामाजिक कार्य, सामाजिक न्याय आणि समानता प्राप्त करण्यास कशी मदत करू शकतो याची चर्चा करण्यात आली आहे. यानंतर सामाजकार्यांच्या माध्यमातुन संस्थात्मक बांधणी, संवाद आणि सलोखा यांमध्ये कसे योगदान देऊ शकते याचे विश्लेषण करण्यात आले आहे आहे. शेवटी, शांतता निर्माण आणि मानवी हक्कांमध्ये सामाजकार्याच्या भूमिकेच्या आधारावर निष्कर्ष काढण्यात आले आहेत.

1.2 संशोधनाची उदिदष्टे :

1. शांतता प्रस्थापित करण्यामध्ये समाज कार्यांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.
2. मानवाधिकार विषयक जाणिव जागृती विकसित करण्यासाठी समाजा कार्यांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.
3. सामाजिक, आर्थिक, नैतिक व राष्ट्रीय विकासामध्ये समाज कार्यांच्या भूमिकेचा अभ्यास करणे.

1.3 संशोधन पध्दती :

प्रस्तुत संशोधनासाठी वर्णनात्मंक संशोधन पध्दतीचा वापर करण्यात आला. त्यामध्ये मानवाधिकार, शांतता आणि विकासाची प्रक्रिया गतिमान करण्यासाठी समाज कार्याची भूमिका राष्ट्रीय व वैश्विक स्तरावर काय आहे यासंदर्भात प्रकाशित झालेल्या व्दितीयक साधनांचा वापर करून आवश्यंक गुणात्मंक तथ्यं या संशोधनाच्या संदर्भात संकलित करण्यात आले आणि या व्दितीय तथ्यांच्या आधारावर या संशोधनाच्या संदर्भात निर्धारित करण्यात आलेल्या उदिदष्टांचे विश्लेषण करण्यात आले आहे.

1.4 विश्लेषण व अर्थनिर्वचन :

या संशोधनाच्या संदर्भात प्राप्तं व्दितीय तथ्यांचे विश्लेषण व अर्थनिर्वचन पुढीलप्रमाणे करण्यात आले आहे.

1.4.1 शांतता आणि विकासातील सामाजिक कार्याच्या भूमिकेचा आढावा :

समाजात युद्ध आणि संघर्षाची प्रमुख कारणे अनेक आहेत, परंतु त्यामध्ये असमानता, अन्याय आणि मानवी संबंध बिघडणे यांचा समावेश होतो. जेव्हा स्थानिक संस्था न्याय आणि आर्थिक संधीं यामध्ये न्यायमार्गाने प्रवेश प्रदान करण्यास असमर्थ असतात तेव्हा बहुतेक वेळा, समाज संघर्ष आणि असुरक्षिततेला बळी पडतो. सामान्यंता दारिद्र्य आणि जीवनाच्या मूलभूत गरजांची पूर्तता न होणे हे संघर्षाच्या प्रमुख कारकांपैकी एक आहेत. याचा अर्थ, हिंसक संघर्षांमुळे प्रभावित झालेला समाज त्यांच्या मूलभूत गरजा पूर्ण करण्यात अपयशी ठरण्याची शक्यता आहे. त्याचप्रमाणे, कमी उत्पन्न असलेले देश संघर्ष अनुभवण्याच्या उच्च जोखमीवर उभे आहेत. संघर्षांचे परिणाम सर्व विकास प्रयत्नांना उलट करू शकतात, परिणामी अविकसित आणि उच्च पातळीवरील दारिद्र्य निर्माण होते. जागतिक बँक विकासाचे ध्येय साध्य करण्यासाठी पाया म्हणून स्थिर आणि शांततापूर्ण समाजांना प्रोत्साहन देण्यावर भर देत असते. देश लोकांच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी त्यांना सक्षम करेल शांतता आणि विकास यांच्यातील दुवा लक्षात घेऊन विकास साध्यं करायचा असेल तर शांततापूर्ण समाजाची निर्मिती करणे अत्यावश्यक आहे. शांततापूर्ण समाजामध्ये मानवाधिकारांचा आदर आणि संरक्षण केले जाऊ शकते.

हिंसक संघर्षाच्या वातावरणामध्ये विविध मार्गांनी शांततेला प्रोत्साहन देण्यासाठी प्रयत्नं होऊ शकतात. मानवसेवाभिमुख कार्य असल्यास शांतता-निर्माण आणि विकास सामाजिक कार्य व्यवसायाची मूल्ये आणि उद्दिष्टांमध्ये अंतर्भूत होतात. इतर कार्याप्रमाणेच सामाजिक कार्यकर्ते मानवाचे, सन्मानाचे आणि त्यांच्या योग्यतेचे समर्थन करून शांतता, मानवाधिकार आणि विकासास चालना

देण्यात मोलाची भूमिका बजावू शकतात. तथापि, युद्ध आणि शांतता हया बाबी चिंता वाढवणाऱ्या असल्या तरी साहित्याने हे उघड केले की हा युद्धाचे मानसशास्त्रीय, सामाजिक आणि आर्थिक काय परिणाम होऊ शकतात याची माहिती देण्यासाठी एक वैचारिक चौकट पुढे नेण्यात येत आहे.

परिणामी शांती आणि मानवी हक्कांना प्रोत्साहन देण्याच्या दृष्टीने सामाजिक कृतीशी संबंधित काही मूलभूत मुद्दे दुर्लक्षित राहिलेले आहेत, त्यामध्ये व्यवसायाला कमी प्रभावी मानले आहे, तसेच शांतता, मानवाधिकार आणि विकास यांच्यातील दुवा विचारात घेऊन विकास म्हणजे व्यक्ती, समाज ज्यामध्ये व्यक्तीचे अस्तित्वात आहे त्यामध्ये मोठ्या प्रमाणात सुधारणा करण्यासाठी आवश्यंक बदल सुचवण्यात येत आहेत. न्यूनगंड म्हणजे गरिबी, कुपोषण, उपासमार, रोग, मानवी हक्क नाकारणे आणि अशा सर्व आजारांचा एखाद्या व्यक्तीवर होणारा परिणाम होय. तथापि, समाज कार्य सेवकांच्या सक्षमीकरणाच्या माध्यमातुन मानवाधिकार आणि सामाजिक न्यायासाठी लढा देऊन शांतता आणि विकासासाठी योगदान प्राप्तं होऊ शकते. शांतता उन्मुख सामाजिक कार्यामुळे द्वेष आणि हिंसा कमी होईल आणि संस्थात्मक इमारत, संवाद आणि सलोखा यांना प्रोत्साहन प्राप्तं होईल हया बाबी विकासासाठी मूलभूत माणण्यात येतात.

सामाजिक कार्य हा एक व्यवसाय आहे ज्याचा हेतू त्यांना मदत करणे आहे जे आपल्या स्वतःला मदत करू शकत नाहीत. काळजी घेणारा व्यक्ती व्यवसायीक असल्याने, ग्राहकांच्या असुरक्षिततेचे मूळ कारण शोधणे हे सामाजिक कार्यकर्त्यांचे कर्तव्य आहे. सामाजिक कार्य व्यवसाय सर्व लोकांच्या राजकीय, आर्थिक आणि धार्मिक संबंधांकडे दुर्लक्ष करून त्यांचा सन्मान आणि मूल्य वाढवण्याचा प्रयत्न करण्यात येतो. समाजात अस्तित्वात असलेले अडथळे, असमानता आणि अन्याय दूर करून जीवनाची गुणवत्ता आणि लोकांच्या पूर्ण क्षमतेच्या विकासासाठी हा समाजसेवक वचनबद्ध आहे. म्हणजे मानवी हक्क आणि सामाजिक न्यायाची तत्त्वे सामाजिक कार्यासाठी मूलभूत स्वरूपाची आहेत.

सामाजिक समस्यांचे स्वरूप लक्षात घेऊन आणि सामाजिक कार्याच्या पद्धतीत शांततेचे महत्त्व पूर्णपणे जाणणे आवश्यक आहे त्यामध्ये युद्धग्रस्त देशांमध्ये अथवा देशामधील एखादया भागाच्या विकासाला चालना देण्यासाठी अर्थपूर्ण आणि व्यवहार्य समाज सेवक असेल तर शांती-उभारणीमध्ये सामाजिक कार्य व्यवसायाचा सहभाग घेतला जाऊ शकतो. सामाजिक कार्यकर्त्यांसाठी शांततेच्या जागृतीची मागणी तसेच सामाजिक कार्य पद्धतींमध्ये शांतता प्रतिमान एकत्रित करण्याचे सुचवल्या जाते.

अशाप्रकारे, सामाजिक कार्य पद्धतीमध्ये शांतता आणि मानवाधिकार घटकांच्या समाकलनाची आवश्यकता जास्त भर देऊ शकत नाही. शांततेशिवाय विकास होऊ शकत नाही आणि मानवी हक्कांच्या सन्मानाशिवाय शांतता असू शकत नाही. म्हणूनच, विकास साध्य करण्यासाठी आणि व्यक्तींच्या गरजा पूर्ण करण्याच्या प्रयत्नात, शांतता निर्माण आणि मानवाधिकारांच्या समस्यांची सोडवणूक करण्यामध्ये मोठी भूमिका स्वीकारणे आवश्यंक आहे विकास म्हणजे न्याय, मानवाधिकार आणि शांतता होय.

शांततेमध्ये सामाजिक कार्याचा सहभाग आणि मानवी हक्कांशी संबंधित मुद्दे पुढे ठेवणे आवश्यंक आहे. सामाजिक कार्याच्या अभ्यासक्रमात शांती आणि मानवी हक्कांशी संबंधित बाबींशिवाय शांतता निर्माण आणि विकास साध्यं केल्या जाऊ शकत नाही. म्हणूनच, शांतता निर्माण, मानवी हक्क आणि सामाजिक न्यायाच्या स्थापनेमध्ये सामाजिक कार्याची भूमिका विचारात घेण्यात

येते. सामाजिक कार्यकर्त्यांना प्रशिक्षण देण्याच्या प्रक्रियेदरम्यान शांतता आणि मानवी हक्कांच्या समस्यांचे घटक एकत्रित करण्याची गरज आहे. यासाठी सामाजिक कार्य कार्यक्रमांच्या अभ्यासक्रमात शांतता आणि मानवाधिकार घटकांचा समावेश करणे आवश्यक आहे.

हिंसा ही शिकण्यासारखी गोष्ट आहे, शांतता देखील शिकली जाऊ शकते. शांतता ज्ञान, शांतता संकल्पना, शांतता प्रथा आणि शांतता दृष्टिकोन हया बाबींची साध्यंता शिक्षणाद्वारे होऊ शकते. याचा अर्थ असा की, शांततेची प्रस्थापना ही शिक्षणाद्वारे साध्य करता येते. सामाजिक कार्य शिक्षण संस्थांना त्यांच्या कार्यक्रमांचे पुनरावलोकन करण्याचे आणि शांतताभिमुख सामाजिक कार्याचा समावेश करण्याचे आवाहन करण्यात येते. जेणेकरून व्यक्तींच्या गरजा पूर्ण करण्यासाठी सामाजिक कार्याची प्रासंगिकता आणि परिणामकारकता वाढेल. सामाजिक कार्य शिक्षण परिषदेच्या मते, सामाजिक कार्याच्या अभ्यासक्रमात मानवी हक्क आणि सामाजिक - आर्थिक न्याय असणे आवश्यक आहे, प्रत्येक व्यक्तीला समाजातील स्थानाकडे दुर्लक्ष करून स्वातंत्र्य, सुरक्षा यासारखे मूलभूत मानवी अधिकार आहेत, गोपनीयता, पुरेसे राहणीमान, आरोग्य सेवा आणि शिक्षण याचा अर्थ असा की, सामाजिक कार्य कार्यक्रम देणाऱ्या सर्व संस्थांनी सामाजिक न्याय आणि मानवी हक्कांचे प्रश्न अभ्यासक्रमात समाविष्ट करणे आवश्यंक आहे.

सामाजिक कार्य शिक्षण आणि प्रशिक्षणामध्ये शांतता आणि मानवी हक्कांच्या समस्यांचा समावेश केल्याने संघर्ष, उपेक्षितता, मानवाधिकार आणि सुसंवादी समुदायाच्या विकासाशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी प्रभावी ठरू शकेल. शांततेशी संबंधित समस्यांच्या संदर्भात सकारात्मंक विचार विकसित होऊ शकतील. सामाजिक कार्यपध्दतीमध्ये परिवर्तन होण्यास मदत होईल. अशाप्रकारे, सामाजिक कार्यकर्त्यांनी केवळ उपचारात्मक दृष्टिकोनच नव्हे तर असमानता आणि दडपशाही, सक्षमीकरण आणि लोक जीवनावर सकारात्मंक परिणाम करणोर आणि त्यांच्याशी संबंधित समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी सदैव प्रयत्नंरत असणे काळाची गरज आहे.

1.4.2 शांतता आणि विवेकशिलता :

सामाजिक कार्य प्रशिक्षणामध्ये शांतता विवेकबुद्धीला प्रोत्साहन देयात येते. विवेकबुद्धीमुळे कृती प्रक्रियेची वाढ होते यामुळे उपेक्षित घटकांचे सक्षमीकरण होण्यास मदत होऊ शकते. लोकांना आत्मविश्वास आणि आत्मसन्मानासह एकत्रीतरीत्या कार्य करण्याची संधी प्राप्तं होते. सामाजिक कार्य शिक्षणातील शांतता प्रतिमान, शांतताभिमुख चेतना, आणि सामाजिक कार्यकर्त्यांच्या वैयक्तिक व सामाजिक कृती तसेच स्वत:च्या जबाबदारीच्या आधारावर त्यांना कृती करण्यास प्रवृत्त करू शकेल. सामाजिक कार्य शिक्षणातील शांतता विकसित करून शक्तीहीनता आणि परकेपणा कमी करण्याच्या प्रयत्नात सशक्तीकरणाची व त्यांच्या जीवनातील सर्व घटकांवर आणि त्यांच्या सामाजिक वातावरणावर अधिक नियंत्रण मिळवण्यास मदत करते.

शांतता आणि सक्षमीकरण :

विकासाला चालना देण्यासाठी सामाजिक कार्यकर्ते सामाजिक कार्य पद्धतीचा स्वीकारू शकतात त्याला विकासात्मक सामाजिक कार्य म्हणून संबोधण्यात येते. या सामाजिक कार्यामुळे सामाजिक कार्यकर्ते गरिबी, असुरक्षितता आणि बहिष्कृत इत्यादी आव्हानाचा प्रतिकार करण्यास सक्षम होऊ शकतात. विकासात्मक सामाजिक कार्याला सामाजिक कार्याचा एक भाग म्हणून संबोधण्यात येते. त्यामध्ये विशिष्टं सेवा-केंद्रित दृष्टिकोनातून समग्र नियोजित विकासात्मंक धोरणांकडे वळविले जाते शिवाय लोकांना सामाजिक

नियोजनाच्या केंद्रस्थानी ठेवण्यात येते. हा दृष्टिकोन व्यक्ती आणि संस्थात्मक संसाधनांचा इष्टतम वापर आणि लोकांचे सामाजिक कार्य वाढवण्याचा प्रयत्न करतो. विकासात्मक सामाजिक कार्य आर्थिक आणि सामाजिक धोरणांमध्ये सामंजस्य स्थापित करणारी राष्ट्रीय स्तरावरील संघटनात्मक व्यवस्था निर्माण करूण रोजगारास प्रोत्साहन देणारी आणि लोककेंद्रित आर्थिक विकासाचे परिणाम प्राप्त करणारी व्यापक आर्थिक धोरणे स्वीकारणे आवश्यंक आहे.

विकासात्मक सामाजिक कार्य असुरक्षित असलेल्या लोकांसाठी महत्वंपूर्ण आहेत. सामाजिक कार्यकर्ते गरीबीला कारणीभूत असणाऱ्या सामाजिक, राजकीय आणि आर्थिक परिस्थितींला नियंत्रित करू शकत नसले तरी लोकांना आपल्या जीवनावर नियंत्रण ठेवण्यास आणि त्यांच्या स्वतःच्या गरजा पूर्ण करण्यास सक्षम बनवू शकतात. सक्षमीकरण असुरक्षितता आणि दडपशाहीसाठी नियंत्रण या बाबी शांतता निर्माण आणि विकासास कारणीभूत ठरू शकते.

1.4.3 मानवी हक्क, सामाजिक न्याय आणि समानता यांना प्रोत्साहन देण्यासाठी सामाजिक कार्याची भूमिका:

1.4.3 (A) सामाजिक कार्य आणि मानवाधिकार :

मानवी हक्कांमध्ये व्यक्तीला मानव म्हणून स्थान प्रस्तापित करण्याची क्षमता आहे. तसेच हे अधिकार व्यक्तीला पूर्णपणे सक्षम बनवितात यामुळे व्यक्तीला समाजात राहण्यासाठी सुरक्षित वातावरण प्राप्तं होते प्रतिभा, संस्कृती, संसाधने आणि अभौतिक भेटवस्तूंची समृद्धी याचा आस्वाद ते घेऊ शकतात संयुक्त राष्ट्रांच्या मते, प्रत्येक मनुष्याला अन्न, वस्त्र, निवास आणि वैद्यकीय सेवा, आवश्यक सामाजिक सेवा आणि सुरक्षिततेचा अधिकार यासह त्याच्या आरोग्यासाठी योग्यं असे राहणीमान प्रदान करण्याचा प्राप्तं करण्याचा अधिकार आहे. विशिष्ट परिस्थितीमध्ये मानवी हक्कांचा आदर केल्याने समाजात शांतता आणि सौहार्द निर्माण होऊ शकते. मानवी हक्क सामाजिक न्याय, समानता आणि सक्षमीकरणाचा पाया आहे. यामाध्यमातुन वर्चस्व आणि दडपशाहीवर मात केली जाऊ शकते. म्हणून मानवाधिकाराची सार्वत्रिक मान्यता आणि त्यासंदर्भातील समानतेचा प्रचार व प्रसार हा जगातील सामाजिक न्याय आणि शांततेचा पाया मानला जातो.

मानवाधिकार आणि मानवी सन्मानासाठी सार्वत्रिक आदर आणि संधीची समानता प्रस्थापित करण्याचा प्रयत्नं करण्यात येत आहे. आज संपूर्ण जगाची अपेक्षा आहे की, प्रत्येक मूल हे हिंसा आणि शोषणापासून मुक्त झाले पाहीजे, त्याच्या सक्षमीकरणाचे सर्व कायदेशीर, सामाजिक आणि आर्थिक अडथळे दूर झाले पाहीजे यामध्ये स्थलांतरित आणि निर्वासितांना आधार देणे सुध्दा समाविष्ट आहे जेणेकरून त्यांना विविध प्रकारच्या सामाजिक सेवांमध्ये प्रवेश मिळू शकेल आणि मानवी तस्करी दूर होऊ शकेल. मानवाधिकार हा व्यक्तीचा सन्मान आणि पात्रता यामधुन निर्माण होते. व्यवहारात बरेचदा मानवाधिकाराचे उल्लंघन केले जाते. मानवी हक्कांचे उल्लंघन किंवा नकार, याचा परिणाम म्हणजे हिंसाचाराचा होय ज्यामध्ये लोकांना पुरेसे अन्न, मूलभूत निवारा, दर्जेदार शिक्षण आणि दर्जेदार आरोग्य सेवा यासारख्या मूलभूत जीवनावश्यक गोष्टीं नाकारण्यात येतात. हिंसा ही शोषण, दडपशाहीला कारणीभूत ठरते व त्यामुळे अनावश्यक जीवित हानी देखील होऊ शकते.

सामाजिक कार्यकर्त्यांना बरेचदा मानवी हक्क उल्लंघनाच्या समस्यांना सामोरे जावे लागते. तसेच सामाजिक कार्याच्या महत्त्वाच्या मूल्यांपैकी एक म्हणजे लोकांचा सन्मान आणि त्याच्यामध्ये मूल्य विकसित करणे होय. याचा अर्थ असा की, मानवांची आर्थिक,

राजकीय किंवा धार्मिक स्थिती कोणतीही असली तरी त्याचा आदर केला पाहिजे. या पार्श्वभूमीवर स्वाभाविकपणे सामाजिक कार्य प्रशिक्षणात मानवी हक्कांचे एकत्रीकरण केवळ लोकांच्या अधिकारांची जागरूकता वाढविण्यावरच नव्हे तर मानवतेबद्दल आदर आणि सर्वांना समान वागणूक देण्यावर देखील लक्ष केंद्रित करते. सामाजिक कार्यकर्त्यांचा विश्वास आहे की सर्व लोकांना स्वयंनिर्णयाचा अधिकार आहे, 'जे त्यांना त्यांच्या स्वतःच्या विकासाला प्राधान्य देण्यास सक्षम करते, शांततेच्या परिमाणाने, यामुळे आत्मविश्वास वाढेल. अशाप्रकारे गरीब जे बहुतेक वेळा उपेक्षित असतात, ते न्याय मागू लागतील आणि अशा प्रकारे, त्यांच्यावर परिणाम करणाऱ्या प्रकरणांमध्ये ते सक्रियपणे सहभागी होण्यास सक्षम होऊ शकतील. हे सामाजिक कार्य सरावाचे एक उद्दिष्ट आहे. म्हणून समाजाने लोकांचे राजकीय, आर्थिक आणि सामाजिक हक्क मान्यं केले पाहिजेत जे सामान्यंता न्याय आहेत. लोकांच्या हक्कांचा आदर केल्याने शांततापूर्ण वृत्ती आणि प्रथा समाजाला अर्थपूर्ण विकासाकडे नेण्यास मदत करू शकेल.

सामाजिक कार्य प्रशिक्षणात अंतर्भूत मानवाधिकारांची माहिती त्यांना राजकीय नेत्यांकडून उपेक्षित ठेवणे, धमकावणे आणि दडपशाही हया बाबी टाळण्यासाठी समक्ष करू शकेल. याचा अर्थ सामाजिक कार्यकर्ते आवश्यक कौशल्यांनी सुसज्ज असतील जेणेकरून त्यांना राष्ट्रीय आणि आंतरराष्ट्रीय स्तरावर धोरणावर प्रभाव पाडता येईल. राजकीय कार्यात सामाजिक कार्याचा एक महत्त्वाचा आयाम म्हणजे 'सामाजिक कार्य पद्धतीचे धोरण ज्यांची सामाजिक कार्यकर्ते अंमलबजावणी करतात, विश्लेषण करतात, टिप्पणी करतात, प्रभाव पाडतात आणि सामान्यपणे धोरणे योग्य आणि अर्थपूर्ण बनवण्याच्या दिशेने कार्य करतात. धोरणे मानवी हक्कांच्या समस्यांसह सेवा व त्यासंदर्भातील तरतुदीचे स्वरूप आणि दिशा निश्चित करतात. शांतता, उन्मुख सामाजिक कार्य हे सुनिश्चित करण्यासाठी प्रयत्न करेल की लोक धोरणनिर्मिती प्रक्रियेत सहभागी आहेत. सामाजिक कार्यकर्ते आणि व्यक्ती यांच्या भूमिकांशी संबंधित इतर समस्यांमध्ये देखील लक्ष देतील.

1.4.3 (B) सामाजिक कार्य, सामाजिक न्याय आणि समानता :

शांततेच्या उभारणीमध्ये सामाजिक न्यायाला प्रोत्साहन आवश्यकं असते. सामाजिक न्यायाशिवाय शांतता असूच शकत नाही. संयुक्त राष्ट्राकडुन यासंदर्भात सूचित करण्यात येते की, देशांत असमानता वाढत आहे ही असमानता प्रामुख्याने संधी, संपत्ती आणि शक्तीमध्ये प्रचंड प्रमाणात आहे.

विशेषाधिकार प्राप्त लोक अल्पसंख्याक व्यक्तींचा वापर करू शकतात, परंतु समाजाचा एक मोठा भाग यासंदर्भात मागासलेला राहतो आणि त्यांच्या मूलभूत गरजा सुध्दा पूर्ण होऊ शकत नाही. कोट्यवधी लोक गरिबीत राहतात आणि त्यांना सन्मानाचे जीवन सुध्दा नाकारले जाते. बहुतांश समाजांमध्ये निम्नं सामाजिक, आर्थिक स्थिती आणि अल्पसंख्यांक समुहामुळे ते धोरणात्मक निर्णयांवर प्रभाव टाकू शकत नाहीत आणि अनेक प्रकारचे अन्याय आणि मानवी हक्कांचे उल्लंघन सहजतेने सहन करतात. उत्पन्नातील असमानता, राजकीय शक्तीचा गैरवापर, मानवाधिकारांचे उल्लंघन, वांशिक आणि धार्मिक भेदभाव आणि दमनात्मंक राज्यीय धोरणे या बाबी अन्यायाला कारणीभूत आहेत. जगामध्ये उपेक्षित व्यक्तींनी व समाजाने अनुभवलेल्या बहुतेक समस्या संसाधनांच्या अयोग्यं वितरणामुळे आहेत. गरिबी आणि देशांच्या मजबूत आर्थिक विकासाकरीता आवश्यक असणारी शाश्वत सर्वसमावेशक आणि शाश्वत आर्थिक वाढ तेव्हाच शक्य आहे जेव्हा संपत्तीचे समान वितरण होऊ शकेल, उत्पन्नातील असमानता

दूर केली जाईल, शिवाय, आर्थिक आणि राजकीय शक्तींचे बऱ्यापैकी पुनर्वितरण झाल्यास असमानता संपृष्ठांत आणली जाऊ शकते, म्हणजे गरिबी कमी करण्यासाठी न्याय्य आणि सर्वसमावेशक समाज महत्त्वाचा आहे.

सामाजिक कार्यामधील एक मूलभूत मुद्दा म्हणजे सामाजिक अन्यायाविरुद्ध लढणे होय. सामाजिक न्याय, सामाजिक कार्यकर्त्यांनी विषमता, भेदभाव, दारिद्र्य आणि इतर अनेक प्रकारच्या अन्यायाच्या मुद्द्यांवर लक्ष केंद्रित करणे आवश्यक आहे. नॅशनल असोसिएशन ऑफ सोशल वर्कर्स, सोशल वर्क एज्युकेशन कौन्सिल आणि इंटरनॅशनल फेडरेशन ऑफ सोशल वर्कर्स सारख्या सामाजिक संस्था, सामाजिक न्यायाचे मुख्य मूल्य आबधित ठेवण्याचे कार्य करीत आहेत. सामाजिक न्यायाची व्याख्या 'एक आदर्श स्थिती आहे ज्यामध्ये समाजातील सर्व सदस्यांना समान मूलभूत हक्क, अटी, संरक्षण, संधी, दायित्वे आणि सामाजिक फायदे होतात. याचा अर्थ असा आहे की, सामाजिक कार्यकर्त्यांची भूमिका म्हणजे सामाजिक, आर्थिक स्थिती तसेच राजकीय अथवा धार्मिक संबंधांकडे दुर्लक्ष करून प्रत्येक व्यक्तीस समानता आणि संधी प्रदान करणे आहे. हया बाबी समाजामधील असमानता कमी करण्यास मदत करतात आणि अशा प्रकारे शांतता स्थापित होऊन सामाजिक -आर्थिक न्याय प्रस्थापित होऊन विकासाला चालना प्राप्तं होते.

सामाजिक कार्यकर्ते पारंपारिकपणे अन्यायाच्या विरुद्ध बोलत नाहीत शिवाय त्यांच्यावर परिणाम करणाऱ्या समस्यांना ते आव्हान देत नाहीत. त्यांना धोरणे आणि मार्गदर्शक तत्त्वांचे पालन करण्यासंदर्भात प्रशिक्षण दिले जाते. सामाजिक कार्य प्रशिक्षणात शांतता आणि मानवी हक्क समाकलित केल्याने सामाजिक कार्यकर्त्यांमध्ये यासंदर्भात जाणीव विकसित होईल आणि या विरोधात उभे राहण्यास त्यांना प्रोत्साहित केले जाईल. संसाधनांच्या वितरणाच्या संदर्भात अन्याय आणि न्याय वागणूक विशेषत: महिला, मुले, वृद्ध आणि अल्पसंख्यांक गट, अशा असुरक्षित गटांसाठी न्याय आणि समानतेसाठी प्रयत्नं करणे हे सामाजिक कार्यकर्त्यांचे कर्तव्य आहे.

सामाजिक कार्याचा अभ्यासक्रम विद्यार्थ्यांना असमानता, अन्याय आणि दडपशाहीची याची मूळ कारणे ओळखण्यासाठी आवश्यक ज्ञान आणि प्रेरणा देण्यास प्रभावी आहे. अभ्यासक्रम सामाजिक न्यायासाठी व्यवसायाच्या दीर्घकालीन वचनबद्धतेसह आणि अशांततेच्या निर्मूलनासह एकत्रित होऊ शकतो पारंपारिक सामाजिक कार्य प्रामुख्याने समाजातील सामाजिक समस्यांचे निराकरण करण्यासाठी उपचारात्मक दृष्टिकोनावर आधारित आहेत. त्यामुळे समस्येच्या मूळ कारणांवर जोर देणे आवश्यक नाही तर सामाजिक न्याय आणि शांततेच्या समस्यांना सामाजिक कार्य शिक्षण व प्रशिक्षणामध्ये समाविष्टं करण्याची आवश्यकता आहे. यामुळे सामाजिक कार्य करणारे व्यक्ती यासंदर्भात सक्षम होऊन लोकांच्या जीवनात गरिबी, विचलन हया बाबी आंतरिकरित्या निर्माण होऊ शकत नाही, गरिबीची मूळ कारणे या विरोधात कार्य करणारी बाह्य शक्ती त्याला कारणीभूत असू शकतात. यामध्ये 'अन्याय, असमानता, वर्चस्व, दडपशाही आणि भेदभाव करणारे कायदे, वर्चस्व, वंशवाद, वांशिक आणि धार्मिक फरक, अज्ञान, व्यक्तिवाद, बेरोजगारी, आर्थिक असुरक्षितता आणि राजकीय वंचितता यांचा यामध्ये समावेश आहे. याचा विकासावर मोठा परिणाम होऊ शकतो.

1.4.4 संस्थात्मक बांधणी, संवाद आणि सलोखा यामध्ये सामाजिक कार्याची भूमिका :

1.4.4 (A) सामाजिक कार्य आणि संस्थात्मक बांधणी :

शांततापूर्ण समुदाय स्थापित करण्याच्या प्रयत्नात वैयक्तिक आणि संस्थात्मक दोन्ही स्तरांवर विधायक सामाजिक संबंध निर्माण करण्यासाठी सामाजिक कार्य मूलभूत भूमिका बजावत असते. सामाजिक कार्यकर्ते असमानतेशी लढण्याचा एक मार्ग म्हणून

कल्याणकारी संस्थांना समर्थन देतात ज्यामुळे वंचित समूहामध्ये गरिबी निर्माण होते. सामाजिक कार्यकर्ते समाजात शांतता स्थापित करण्याच्या प्रयत्नामध्ये उपेक्षित समूहाच्या हितासंदर्भात भर देऊ शकतात. मानवी हक्कांसाठी लढा देणाऱ्या संस्थांना बळकट करण्यास मदत करू शकतात. सुधारित अभ्यासक्रम सामाजिक कार्यकर्त्यांना असुरक्षित समूहासह कार्य करण्यासाठी तयार करू शकेल महिलांच्या चळवळी, अपंगत्व असलेल्या लोकांसाठी संस्था, मानवी हक्क आणि सामाजिक न्यायाला प्रोत्साहन देण्याच्या उद्देशाने साधनांचे न्याय वितरण आणि दारिद्र्य निर्मूलनासाठी हया बाबी मुख्य आहेत.

1.4.4 (B) सामाजिक कार्य, संवाद आणि सलोखा :

सामाजिक कार्यामध्ये मानवी संबंध मजबूत करणे, मध्यस्थी, एकमत, सहकार्य आणि सांघिक भावना यांचा समावेश आहे. अशा प्रकारचे दृष्टिकोन लोकांच्या गरजा पूर्ण करत नाहीत. गरीबी आणि असमानता समाजातील मानवी संबंधांवर नकारात्मक परिणाम करणाऱ्या बाबी आहेत. असमानतेमुळे हिंसक संघर्ष, सामुदायिक अस्थिरता आणि मानवी असुरक्षितता निर्माण होऊ शकते, यामुळे मानवी हक्कांचे उल्लंघन होते विशेषतः महिला आणि मुलांमध्ये अनेक प्रकारचे गैरवर्तन दिसून येऊ शकते. जसे बालविवाह, मुलांना बाल सैनिक केले जाते त्यांच्यामध्ये व्देष तसेच स्वतःच्या कुटुंबातील सदस्यांना ठार मारण्याचे प्रशिक्षण दिले जाते. हया बाबी समाजाने आणि त्यांच्या स्वतःच्या कुटुंबातील सदस्यांनी नाकारल्या आहेत.

मानवी संबंधांच्या महत्त्वाची ओळख निर्माण करणे ही बाब सामाजिक कार्यकर्त्यांची भूमिका अधोरेखित करते. म्हणूनच, सामाजिक कार्यकर्त्यांना शांतता आणि मानवी संबंधांच्या प्रशिक्षणामुळे हे समजण्यास मदत होते की सामाजिक कार्य हे केवळ वैयक्तिक कल्याणासाठी नाही, तर समाजात सदृढ मानवी संबंध विकसित करण्याबरोबरच व्यक्तींच्या जीवनातील सर्व पैलूंमध्ये सुधारणा करण्यास मदत होते. सामाजिक कार्याच्या अभ्यासक्रमात शांतता आणि मानवी संबंधांच्या समस्यांचा समावेश केल्यामुळे समाजातील नातेसंबंधांच्या परिवर्तनास चालना प्राप्तं होते आणि सामुदायिक सामंजस्य वाढण्यास मदत होते. या सामाजिक कार्यामुळे सामाजिक सामंजस्य वाढविण्याच्या प्रयत्नात समावेश करणे सुलभ होईल आणि समाजात मानवी संबंध निर्माण होतील, परिणामी शांतता आणि विकास होऊ शकेल. सामाजिक कार्यकर्ते स्वतः च्या संरक्षणासाठी आणि अपेक्षित क्षमता निर्माण करण्यासाठी समुदायाला पाठिंबा देऊन शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी योगदान देऊ शकतात.

सामाजिक कार्यामध्ये शांतता निर्माण, प्रशिक्षण, संवाद आणि सलोखा, धार्मिक असमानता आणि दहशतवादामुळे वाढत्या हिंसाचाराच्या पातळीवर सहभाग घेण्यास प्रोत्साहित करते. अशा प्रकारे, नवीन अभ्यासक्रम केवळ राष्ट्रीय स्तरावरच नव्हे तर आंतरराष्ट्रीय स्तरावर मध्यस्थी आणि संवादात अग्रगण्य भूमिका पार पाडण्यास प्रभावी ठरू शकेल. सामाजिक कृतीचा एक भाग म्हणून, सामाजिक कार्यकर्ते हिंसक संरचनांना व्देष आणि दडपशाहीविरूद्ध लढण्यासाठी अग्रेसर करतात त्यामुळे हिंसा निर्माण होऊ शकते या हिंसाचाराला तोंड देण्यासाठी आणि लोकांचे दुःख कमी करण्यासाठी शासनाचा त्याममध्ये सहभाग घेणे आवश्यंक ठरते.

शांततापूर्ण, प्रभावी, जबाबदार आणि सर्वसमावेशक समाज तयार करण्यास यामुळे मदत होऊ शकते. अशाप्रकारे संघर्षांचे परिणाम दूर करून हिंसाचाराची पुनरावृत्ती रोखण्यात समाज कार्य मोठी भूमिका बजावेल.

1.5 निष्कर्ष :

शांतता प्रस्थापित करण्यासाठी सामाजिक कार्याची प्रभावशिलता वाढवणे, मानवाधिकारांचा आदर आणि समाजाच्या शाश्वत विकासासाठी, शांतता निर्मितीमध्ये समाजकार्यांची भूमीका आवश्यक व महत्वपूर्ण आहे. म्हणून, सामाजिक कार्यात शांतता आणि मानवी हक्कांच्या समस्यांचे एकीकरण सामाजिक कार्यकर्त्यांना प्रशिक्षण देणे सुरू झाले पाहिजे. म्हणून, सामाजिक कार्याच्या शिक्षण आणि प्रशिक्षणात शांतता आणि मानवी हक्कांचे एकत्रीकरण सामाजिक कार्यकर्त्यांना शांततेच्या दृष्टीकोनातून प्रशिक्षित करेल ज्यामुळे सामाजिक कार्य पद्धतीचे रुपांतर होऊ शकेल आणि हिंसक समुदायांना आव्हान देता येईल. अशाप्रकारे, सामाजिक कार्याच्या मूल्यांशी एकरूप होऊन, समाज कार्यांच्या माध्यंमातुन शांतता, मानवी हक्कांचा आदर, सन्मान आणि लोकांसाठी कार्य करेल. सामाजिक कार्यकर्ते शांततेच्या धोरणांसह कार्य करतात, इतरांची काळजी घेतात ध्येयाच्या बाबतीत अधिक ठाम असतात, स्वतःवर विश्वास ठेवतात, संघर्ष करण्याची आवड आणि सहनशक्ती विकसित करतात, सामाजीक शांतता आणि विकसित समुह व समाज बदलण्याची यामध्ये मोठया प्रमाणात संधी आहे.

BIBLIOGRAPHY:

1. Butterfield, A., & Korazim-Korossy. (2013). Interdisciplinary community development: international perspectives. (1ed.). New York: Rutledge.
2. Erin, M., & Rogan, J. (2013). Brining peace closer to the people: The role of social services in peace-building. Journal of Peace Building and Development.
3. Gray, M. (2002). Developmental social work: A 'Strengths' praxis for social development. Social Development Issues.
4. Lombard, A. (2015). Global agenda for social work and social development: A path towards sustainable social work. Social Work (Stellenbosch. Online).
5. Morgaine, K. (2014). Conceptualising social justice in social work: Are social workers too bogged down in the trees? Journal of Social Justice.
6. Mupedziswa, R. (2006). Challenges and prospects of social work in Africa. In J. C. Okeibunor, & E. E. Anugwom (Eds.), The social sciences and socioeconomic transformation: The Great AP Publishers.
7. United Nations (UN). (2015). Transforming Our World: The 2030 Agenda for Sustainable Development.
8. World Bank (WB). (2011). World Development Report, Washington, DC: World Bank.
9. Yesufu, A. (2009). A peace paradigm in social Work Socialist Studies/Etudes Socialistes.
10. Young, K. (1993). Planning Development with Women: Making a world of difference. Hong Kong: Macmillan